

Kitap Değerlendirmesi

Radikal Kurban **Terry Eagleton**

İstanbul: Ayrıntı, 2019

Ayhan Koçkaya*

Terry Eagleton'un "Radikal Kurban" isimli kitabı, Eagleton'un kendi ifadeleriyle "...politik solun ve elbette ki onun postmodern kanadının ekseriyetle incelemediği meseleleri dert edin"mektedir (s. 11). Beş bölümden oluşan kitabın birinci bölümü (s. 15 – 49 arası) "Radikal Kurban Mefhumu" başlığını taşımakta ve bu bölümün girişinde Eagleton "kurban" kelimesinin modern çağdaki çağrışımları üzerinde durmaktadır. Kitapta, modern çağda kurbanın, değer verilen şeyden gönüllü olarak feragat etme anlamı kazandığı dile getirilir, fakat Eagleton "feragat" in kurbanın özelliklerinden yalnızca birisi olduğunu söyler. Birinci bölümün ilerleyen sayfalarında Eagleton'un Giorgio Agamben gibi düşünürlerden yaptığı alıntılar kurbanın antropolojik olarak farklı anlamlarla yüklü olduğunu gösterir. Bu sayede Eagleton, kurbanın sadece feragat ile ilişkilendirilemeyeceği tezini güçlendirmektedir. Agamben'e göre kurban, "temelsiz bir toplumsal varoluşa köken ve temel kazandırmanın bir yolu olarak görül"mektedir (s. 19).

Kurban şayet bir feragat ise de bu sevilen bir şeyden değil, ki-

* Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, kockaya@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3438-2927

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 1 Kasım 2021

şinin kendisinden, kendi öznelliğinden feragat de olabilir. Alexandre Kojève'in *Hegel Üzerine Dersler*'ine yaptığı atıfta Eagleton, kurbanın böylesi bir özelliğine değinmektedir. Burada Kojève'in okumasına göre Hegel "insan öznesinin, tanınmanın *summum bonum*'u [en yüksek iyi] için her şeyi kurban edeceğini, kendi yaşamı dahil her şeyi riske atacağını" söylemektedir. Eagleton buradan yola çıkarak kurban ile öznellik arasında bir ilişkinin var olduğu üzerinde düşünür ve öznelğin de bir kurban etme eylemi olduğunu dile getirir (s.21). Bu bölümde Eagleton'ın bir diğer kurban yorumuna göre kurban, aşağı ve yukarıdan olanın, güçsüzlükten güce intikaliyle alâkalıdır. Dolayısıyla kurban bir geçiştir. Burada "fakruzarurettten zenginliğe, bildiğimiz haliyle dünyadan başkalaşmış bir âleme yapılan geçiş" söz konusudur. Kitapla ilgili bir PodCast'te Eagleton, kurban'ın "güçsüzlükten güce bir geçiş" olduğunu söylemektedir. Eagleton'a göre *ölüm* ve *kendini mülksüzleştirme* bu geçişin kaçınılmaz uğrağıdır. Şu hâlde burada ölüm ile hayatîyet arasında ilginç bir münasebet bulunmaktadır ve Terry Eagleton'un, "...varoluşun, ancak ölümden ve kendini mülksüzleştirmeden ... geçip gelmiş, bunu deneyimlemiş bir güç tarafından sürdürülebil"eceğini söyleyen "[K]adim yaklaşım"ı dile getirmesi de (s. 25) kendisinin bu ifadelerini destekler. Kurban aynı zamanda bir şeyi takdis etmek, onu kutsallaştırmak demektir ve ölüm yoluyla gelen bu kutsiyet kurban edilene gücünü veren şeydir de. Bu bölümde Eagleton'ın farklı eserlerinde yer verdiği bir görüşle karşı karşıyayızdır: Maddî veya manevî tüm güçlü yapıların temelinde ölüm yer almaktadır. İlerleyen sayfalarda W.H. Auden'e bir atıfla "harcına masumların kanı katılmış hiçbir dünyevî duvarın sağ salim ayakta kalamayacağı"nın dile getirilmesi Eagleton'ın sık başvurduğu bir düşüncedir. Eagleton'ın birçok eserinde ve konuşmalarında benzer düşünce, Walter Benjamin'in "hiçbir medeniyet ürünü yoktur ki, aynı zamanda bir barbarlık belgesi de olmasın" sözüyle veya Friedrich Nietzsche'nin "tüm 'iyi şeylerin' altında ne kadar çok kan ve dehşet yatmaktadır" ifadesiyle tekrarlanmaktadır. Bir yandan kurban ve ölüm yaşamın değerini ortaya çıkarır (s.25), diğer yandansa hayatî olan ne varsa altında ölüm ve mahrumiyet (kendini mülksüzleştirme) yatmaktadır. Bu bölümde Eagleton, yaşamın kayna-

ğının ölümden ileri geldiğinin altını çizer ve medeniyetin barbarlıktan zuhur ettiğini dile getirmektedir. Kendisinin ifadeleriyle, “medenileşmiş düzenlerin çoğu, kıyım, mülksüzleştirme, işgal, yağma ve imhanın meyveleridir.” (s.28).

Medeniyetin “ilksel günahı” ile kurban arasında bir ilişki bulunmaktadır, zira kurban bu ilksel günahlardan kaynaklanan “suçluluk duygusunu hafifletmenin bir yolu ve simgesel bir çözümdür”dür (s.28). Eagleton bu (medeniyet) kurucu şiddeti işleyen liderlerinse “ilk günahla ilgili nutuk dinlemeye ihtiyaçları” olmadığını söyler (s.28). Şiddetten medeniliğe geçişse tarihsel bir ilerleme olarak okunmaktadır. Kitabın bu bölümünde ilerlemeci bir tarih anlatısından ziyade süregelen bir tarih perspektifiyle karşılaşırız. Barbarlık evresini geride bırakan medeni evre diye bir şey yoktur. “Barbarlık ve medeniyet, ardışık olmaktan ziyade eşzamanlı, birbirini takip eden tarihsel aşamalar olmaktan ziyade aynı madalyonun farklı yüzleridir.” (s.34).

Kimi öğretilerse, birinci bölümün sonlarına yaklaşırken gördüğümüz üzere, kurban ritüeline karşıdır. Empedokles ve Theophrastus kurbanı lanetler, Seneca ise kurbanın özünün dürüstlük ve erdemde olduğunu dile getirir. Yeni Atik’te Tanrı için kullanılan isimler arasında yer alan Yahve’nin ise kurban istemediği kitapta yer almaktadır. Ancak yine Yeni Atik’te “doğru sunulan kurbanlar, yakmalık sunular ve tümüyle yakmalık sunular” gibi taleplerin geçtiği de aktarılmıştır (s. 42 – 43).

Kitabın “Trajedi ve Çarmıha Gerilme” (s. 49 – 81 arası) başlığını taşıyan bölümün hemen başlarında kurban ediş ile geçiş arasındaki ilişkinin devam ettirildiğini görüyoruz. Burada Eagleton bir şeyi kurban etmenin ne demek olduğu üzerinde durmaktadır. Eagleton’a göre bir şeyi kurban etmek onu insanî olan ne varsa hepsinin alanından çekip almak ve “yeni anlamlara gebe bir şey olarak yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktır.” (s. 50). Şayet kurban edilen (bir hayvan veya herhangi bir şey değil de) kişinin kendisiyse aynı süreç onun için de geçerli olacak ve kendisini kurban eden insan benliğini bu sayede aşmış olacaktır. Her halükârda kurban etmek bir tür feragat etmedir. Kendisini kurban eden kişi kendi yokluğunda karar kılar ve Eagleton en büyük özgürlüğün, insanın kendi yok oluşunda karar kılması olduğunu söylemektedir.

(s. 52). Bu kısımda Eagleton'un yaptığı Friedrich Schlegel alıntısı, bize insanın ancak kendisini kurban edebileceğini söylemektedir (s. 53 – 54).

Ölüm kimi zaman varoluşçuluk başlığı altında kimi zamansa belirli bir filozofun ölüme dair düşünceleri üzerinden vb. ele alınan, felsefe literatüründe sık gördüğümüz temalardan birisidir. Eagleton da kitabın “Şehitlik ve Ölümlülük” başlığını taşıyan üçüncü bölüme (s. 81 – 133 arası), Montaigne'in ölüm ile ilgili alıntısıyla başlar. Özgür bir insanın ölümü hiç aklına getirmeyeceğini, getirmemesi gerektiğini söyleyen Spinoza'nın aksine Montaigne, ölümün sadece zihinde değil dilde bile her zaman bulunması gerektiğini dile getirir. Eagleton'ın Montaigne'in düşüncelerine yer verdiği bu bölümde ölümle ilgili Montaigne'in iki önemli düşüncesi yer alır: i) nasıl yaşanması gerektiğini bilmek nasıl ölüneceğini bilmekten geçer ve ii) ölüm bizim korkmamız gereken değil, kendisiyle birlikte yaşamayı öğrenmemiz gereken bir deneyimdir (s. 81).

Buna karşılık modern zamanlarda ölüm düşüncesi çokça geri plana atılmakta, adeta ölüm ile yüzleşmekten kaçınılmaktadır. Kitaba göre “[m]odern toplumsal düzenlerde modern öncesi dönemlere kıyasla çok daha büyük bir skandal teşkil etmesinin nedenlerinden biri de”, “modern insanın kendi yazgısının efendisi olmaya daha fazla alışık” olmasıdır (s.82). Modern insan daha ziyade fail, özne olmaya alışıktır diyebiliriz. Ölümün bizi özne konumundan alıp nesne konumuna sürüklediği (s. 83) hesaba katılırsa bizler için ölümün bu bakımdan da dehşet verici ve bizleri telâşa düşürücü olduğu söylenebilir. Şu halde burada gördüğümüz şey, ölüme yaklaşımın büyük bir dönüşüm geçirdiğidir. Modern dönemin paradigmasına göre ölüm bizi nesneleştirmektedir ve ölüm düşüncesinden kaçmak bu nesneleşme potansiyelini harsır altı etmektir. Gelgelelim ölümü kabullenmenin nesneleştirici değil tam tersine özneleştirici bir gücünün olduğunu anlamak için Montaigne'e dönmek yerinde olacaktır. Montaigne'in “ölmeyi bilen kişi başkaları tarafından köleleştirilmeyi unuttur” sözü ölüm deneyimini kabullenmedeki özneleştirici potansiyeli açığa çıkarmaktadır. O halde esas nesneleşme (köleleşme) ölüm düşüncesinden kaçmakla meydana gelir. Hakimi olduğumuz bir kaderi

elimizden alacağı düşüncesiyle ölüm düşüncesinden uzaklaşmanın bedeli, köleleştirilmek suretiyle tahakküm altına alınmak ve nesneleşmek olabilir.

Modern zamanlarda ölümün gözden ırak tutulmaya çalışılan bir müşterek deneyim olduğu görüşü bir başka düşünür Simon Critchley tarafından da dile getirilir. Critchley'e göre ölüm ve cinsellik söz konusu olduğunda hepimiz anti-Viktoryenizdir. Kraliçe Victoria çağında cinsellik üzerine konuşmak büyük bir tabu, ölüm hakkında konuşmaksa revaçtayken günümüzde durum bunun tam tersidir. Edebiyattan felsefeye kadar birçok alanda ölüm teması işlenirken ölüm deneyimine farklı perspektiflerle yaklaşılır. İçinde bulunduğumuz dönemde ölümün bizi faillikten düşürdüğü görüşü hakimken, örneğin Dostoyevski'ye göre de ölüm ile yüzleşmek bizi güçlü kılan şeydir. Kişi ancak ölümü kabullendiğinde bu dünyada gerçek güce erişir. Dostoyevski'nin (*Cinler* romanında serd ettiği bu görüşü) Terry Eagleton'ın *Radikal Kurban* kitabına dair yaptığı konuşmadaki bir düşüncesiyle birleştirebiliriz: Eagleton'a göre trajedi bize şunu öğretir: mevcut halden daha kötüye gidemeyecek bir fail eşsiz bir güce erişir. Ölüm şayet bizim başımıza gelecek en kötü şeyse ve bizim en büyük kaybımız / düşüşümüzse ölüm tecrübesinin kabulünde eşsiz bir güç açığa çıkar.

Ölüme dair en meşhur yaklaşımlardan birisi de ölümü reddetmektir. Kitapta da belirtildiği üzere Ludwig Wittgenstein'a göre "...yaşamın sona erdiği an bizim deneyimleyebileceğimiz bir şey değildir." (s. 89). Wittgenstein'ın bu düşüncesi, onun yaşamın sonsuzluğu fikrinden ileri gelmektedir. Eagleton bu bölümde ölüm ile ilgili önemli bir bakış açısına da yer vermiştir. Bu bakış açısına göre herkes aslında hayatı ölümden ve mezardan geriye doğru yaşar. İrlandalı felsefeci William Desmond'a ait olan bu yaklaşım, Desmond tarafından "trajik içgörü" olarak adlandırılır. "Trajik içgörü, hayattan ölüme geçer ve oradan hayata bakar, sonra yeniden hayata geçer ve onu tersinden yaşar." (s. 93). Son tahlilde Eagleton'a göre de "[Ö]lüm, seküler bir çağda mutlak olandan geriye kalan bir avuç şeyden biridir." (s. 98).

"Müdabele ve Aşırılık" başlıklı dördüncü bölüm (s. 133 – 171 arası) şehitlik kavramına dair düşüncelerle başlar. Eagleton'a göre

“[G]erçek şehit, karşılık beklemeyen kişidir ve benliğin bu tek taraflı teşebbüsü kimilerine göre en yüce ahlaki eylemdir.” (s.133). Eagleton şehitlikteki “verme” ediminin mütekabiliyet esasına dayalı olmayan yanına dikkat çeker. Burada Jacques Derrida’ya muhtelif atıflarda bulunmaktadır. Örneğin Derrida “verme ediminin mütekabiliyet nosyonu tarafından mahvedildiğini” (s.133) dile getirir ve “bir şeyin armağan olabilmesi için bağışlandığı anda unutulması gerektiğini düşünmektedir.” (s.134). Şehitlikte ise herhangi bir mütekabiliyet beklentisi söz konusu değildir. Şehit olmak bir yandan yaşama bağlı olmakla diğer yandansa insanın canını karşılıksız bir surette vermesiyle gerçekleşir. Armağanın mütekabiliyet esasına göre olmaması gerektiği antik öğretilerde de önemli bir yer kaplamaktadır. Örneğin, kitapta da belirtildiği üzere, Antik Romalılar için insan “gerçekte başkalarına armağan edebileceği kadar şeye sahip”tir (s. 146).

“Krallar ve Dilenciler” başlıklı son bölümde (s. 171 – 213 arası), günah keçisi kavramı ele alınmaktadır. Günah keçisi, kendinden başkalarının kurtuluşu için vardır. “Günah keçisinin bulunduğu zeval, cemaatin kurtuluşu”dur (s. 172). Nasıl ki şehit ölümden değerli bir şey devşiriyorsa, “günah keçisi de suçluluğu masumiyete, günahkârlığı kutsallığa dönüştüren bir araçtır.” (s. 173). Günah keçisi aynı zamanda dile içkin bir hâl de alabilir. Kimi zaman Marx’ın, Nietzsche’nin veya Walter Benjamin’in ifade biçiminde Eagleton, günah keçisi dilinin ve paradigmasının izlerini görmektedir. Örneğin Nietzsche ve Benjamin, medeniyetin veya bugün bizim sahip olduğumuz tüm iyi şeylerin temelinde kan ve barbarlığın yattığını söylediğinde günah keçisi nosyonunu tekrarlamaktadır. Marx da keza günah keçisi düşüncesini proletarya üzerinden tekrarlar. Zenginliği üreten proletarya, bu zenginliği kendini heba etmek uğruna meydana getirmektedir. Eagleton’ın görüşleri üzerinden edebiyata bakıldığında edebiyatta da günah keçisi nosyonunun olduğunu görürüz. Charles Dickens’ın *Büyük Umutlar* romanında, genç Pip’e tüm zenginliğini bahşeden mirası, kendisi bir mahkum olan Abel Magwitch bırakmıştır. Romanda Abel Magwitch, genç Pip rahat döşeklerde uyusun diye az çile çekmediğinden bahsettiğinde o da kendisini bir günah keçisi pozisyonunda görmektedir.